

Un miscelaneu de cronici moldovenești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea

Vasile D. ȚĂRA

Universitatea de Vest, Timișoara

Manuscrisul miscelaneu, ajuns în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Eugen Todoran” din Timișoara în anul 2003, este o compilație de cronici, care conține fragmente ample din letopisețele cronicarilor moldoveni Nicolae Costin, Grigore Ureche și Miron Costin, așezate în această ordine. Alcătuit după modelul scrierilor românești de același fel din secolul al XVIII-lea, textul este, de fapt, o istorie a Moldovei, întocmită conform principiului cronologic, de la originile omenirii pînă în anul 1653.

Este posibil ca acest manuscris să fie una dintre cele trei copii făcute de Ștefan Stîrce după o compilație de cronici similară, transcrisă de Gligoraș sin Vasilie Uricariul în anul 1726¹, unde, pe fila 208v, se găsește însemnarea: „Di pe acest letopisăț am scris eu trei letopisăță în zilele luminatului și preainălțat domnu, măriie sa Alexandru Ioan Mavrocordat voevod. 1786, avgust 4. Ștefan Stîrce”². Comparînd textul de la Timișoara cu manuscrisele nr. 115, 240 și 338 de la Biblioteca Academiei Române, am constatat că sînt foarte asemănătoare, ceea ce înseamnă că fac parte din aceeași familie de copii ale cronicilor moldovenești transcrise în epoca veche³. Asemănarea cu Ms. nr. 338, care conține aceeași compilație de cronici, făcută de Ștefan Stîrce în anul 1784⁴, merge pînă la reproducerea aproape identică a textului, respectîndu-se numerotarea capitolelor și a zacealelor, chiar și atunci cînd acestea sînt scrise greșit, precum și notarea cu cerneală roșie a unor propoziții, cuvinte sau slove. Cu excepția predosloviei scrise de Nicolae Costin și a ultimelor șase capitole din letopisețul lui Miron Costin, care nu se găsesc în manuscrisul de la BCUT, celelalte fragmente de cronici sînt reproduse integral, iar varianta literară în care a fost scris textul este, în mare, aceeași în ambele copii. Abaterile de la litera textului sînt rare și se înscriu în rutina curentă a scribilor din epoca veche, adică apar

¹ Ms. nr. 115, fila 207.

² În același loc se afla și inscripția: „Di pe acest leatopisăț am scris și eu un leatopisăț, în zilele prealuminatului și preainălțat domn, măriia sa Constandin Alexandru Moruz voevod. 1803, săptemvrie 20. Antohi Sion”. Una dintre copiile făcute de Ștefan Stîrce, datată 1784, și manuscrisul transcris de Antohi Sion în 1803 se păstrează la Biblioteca Academiei Române: Ms. nr. 338 și, respectiv, Ms. nr. 240; vezi și Ștrempel, 1978, p.39.

³ Ioan Șt. Petre, în monografia *Nicolae Costin. Vieța și opera* (București, Tiparul Românesc, s.a.), p. 84, a inclus aceste două texte în *Grupa C* a manuscriselor cronicii lui Nicolae Costin, care descind, împreună cu alte patru copii făcute de alți scribi, din Ms. nr. 115.

⁴ Vezi infra, nota 13.

cîteva greșeli de scriere și lacune, cîteodată corectate sau completate marginal, sînt înlocuite unele cuvinte cu sinonime, probabil mai familiare copistului, iar uneori sînt preferate anumite forme flexionare, devenite mai uzuale spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea etc.

Manuscrisul aflat la BCUT este un volum in-folio, format 30 x 20 cm., care conține 268 de file, adică, într-o numerotare recentă, 536 de pagini⁵.

Scrierea, făcută de trei mîini, este cursivă, îngrijită și lizibilă. Titlurile capitolelor și ale unor subcapitolelor, majusculele inițiale, de regulă ornamentate, precum și alte slove majuscule, cifre și cuvinte din text sînt scrise cu cerneală roșie, slova A, cu care începe cronică lui Nicolae Costin, linia verticală din partea dreaptă a frontispiciului de pe aceeași pagină și pătratele din colțurile chenarelor foii de titlu sînt colorate cu albastru. În rest, celelalte frontispicii (p. 11, 119) și motivele florale, făcute în peniță, precum și textul propriu-zis al cronicilor sînt reproduse grafic cu cerneală neagră.

După restaurarea sumară, executată în perioada modernă, se păstrează copertele originale, din carton îmbrăcat în piele vopsită maro, cu un chenar și motive florale ștanțate. Manuscrisul a fost recomandat fără modificări, cu excepția unor file deteriorate pe margini sau păstrate fragmentar, care au fost restaurate, iar foaia de titlu, cu care ar fi trebuit să se deschidă volumul, a fost așezată după cuprins.

Textul începe cu sumarul: *Capetele ce s-au scris în cartea aceasta* (patru file nenumerate; p. 1-7), urmează foaia de titlu (o filă nenumerotată; p. 9, vezi anexa nr. 1), prima parte a *Letopiseșului Țării Moldovei* de Nicolae Costin: *Pentru zidirea lumii și pentru împărțirea limbilor și pentru niamurile oamenilor și descălecară țărilor și pentru niamul moldovênilor și a muntênilor de unde să tragè și de cine sînt aduși prè acèste locuri*, pînă la domnia lui Dragoș vodă, anul 1366 (p. 11-119) și partea a doua a compilației, de la domnia lui Dragoș vodă la domnia lui Vasile Lupu inclusiv, care cuprinde fragmente din cronicile lui Nicolae Costin, Grigore Ureche și Miron Costin (p. 119-536).

Foaia de titlu reproduce, în cea mai mare parte, textul similar din manuscrisul de la 1726⁶, schimbările cele mai importante vizînd numele persoanelor implicate în realizarea copiei și al domnitorului în vremea căruia s-a făcut această lucrare : „ACESTŪ LÈTOPISĂȚI, acesta a Țării Moldovii, de descălecatu și întîiu de împăratul Rîmului cu rîmlenii și pentru a doao descălecare de Dragoș vodă, l-au

⁵ Întrucît numerotarea originală a filelor este imprecisă (v. infra), în continuare nu vom face trimitere la filă, ci la pagină.

⁶ „Acest lètopiseș a Țării Moldovei de descălecatul și întîiu de Traian împăratul Rîmului cu rîmlenii și pentru a doao descălecare de Dragoș vodă, l-au făcut, cu toată cheltuiiala, Toader Costache 3 logofăt, în zilele prealuminatului și înălțatului domn Io Mihai Racoviță voevoda, în al unsprăzècele an a înălțatii domnii, la a triia domnie a mării sale, în anii de la zidirea lumii 7234, meseța aprilii 25” (Ms. nr. 115, fila 2; vezi și Crăciun - Ilieș, 1963, p.81; Ștrempel, 1978, p. 38-39).

făcut, cu toată cheltuiala dum<n>ii sale Constantin vodă, Bănariul logofăt⁷, în zilele preluminatului și preînălțatului domn Ion Alexandru Costandin voivod, în al doile an a înălțimii domniei a mării sale, în anii de la Adam [nu se indică data, n.n.], în anii de la zidire lumii, văleat [nu se menționează anul, n.n.]” (p. 9; vezi anexa 1). Această pagină nu a fost redactată de unul dintre cei doi copişti care au transcris textul aflat la BCUT, ci de altcineva, care și-a încercat condeiul pe spațiul nescris al ultimei file din sumar (p. 7; vezi anexa 2), făcând un desen floral cu elemente asemănătoare celor din frontispiciul de pe foaia de titlu și scriind: „De bine voituriu iubitului cetitoriu; De bine voituriu iubitului cetitori, Neculai Costîn, vel logofăt; De bine voituriu iubitului cetitori; De bine voituriu iubitului cetitoriu, cari va ceti cu orînduială și va lua sama care cum este dintr-însele spre aceiaș urmare să urmezi”. Sintagma *De bine voituriu iubitului cetitoriu* se găsește atît pe fila 207 a Ms. nr. 115, urmată de numele copistului Gligoraș sin Vasilie Uricariu, cît și pe fila 255v a Ms. nr. 338, urmată de numele Ștefan Știrce. În inscripțiile de pe cele două manuscrise nu este menționat numele marelui logofăt Neculai Costîn.

Prima parte a textului pe care îl prezentăm conține sumarul, în care sînt redate 75 dintre titlurile capitolelor și ale subcapitolelor din întregul volum, și cronica lui Nicolae Costin, de la început pînă la domnia lui Dragoș vodă. Această secțiune a manuscrisului a fost transcrisă de primul copist, care numerotează doar filele fragmentului de cronică pe care l-a copiat, de la 1 la 54. Împreună cu cele patru file nenumerotate ale cuprinsului, această secțiune a textului însumează 58 de file datorate aceluiași copist (p. 1- 7, 11- 118). Pagina 20 (fila 5v) nu conține decît inscripția: „Am cetit și foarte m-am folosit. Theofil”, făcută de altă mînă, în marginea de jos a paginii.

În a doua parte a manuscrisului, transcrisă de alt copist, se continuă letopisețul lui Nicolae Costin, de la *Domnia lui Dragoș vodă* pînă la cap. XXX: *Domniia lui Dispot vodă* (p.119 - 325), urmează un fragment din cronica lui Grigore Ureche, de la *Domnia lui Dispot vodă* pînă la *A doua domnie a lui Aron vodă*, anul 1594 (p. 325-389) și primele 16 capitole⁸, precedate de foaia de titlu a cronicii, de *Voroava cătră cetitoriu* și de *Stihuri de descălecatul Țării Moldovei*, din *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă, de unde iaste părăsit de Urèchi vornicul de Țara de Gios, izvodit de Miron Costin, ce-au fost vornic Țării de Gios în anul de la zidirea lumii 7185, în orași în Iași* (p. 391-536; vezi anexa 4). Pagina 390 nu are text, fiind

⁷ Numele *Vasile Bănariul* este notat, de o mînă mai puțin deprinsă cu scrisul caligrafic, sub textul de pe prima pagină a manuscrisului. În repertoriile copiştilor români din secolul al XVIII-lea (vezi Crăciun-Ilieș, 1963; Ștrempel, 1959, 1978; *Însemnări*, I-II, 2008), numele *Bănariul* nu este menționat.

⁸ Zac. 49,ultima parte, 50, 51 și 52 din cap. 16 s-au păstrat parțial. Judecînd după dimensiunea cotorului copertei, este foarte posibil ca manuscrisul să fi cuprins și zac. 53, 54 și 55 din acest capitol, dedicat domniei lui Vasile Lupu, și cap. 17: *Pentru căzaci, ce niam sînt*, consemnat în sumar. În manuscrisele nr. 115, 240 și 338, *Letopisețul* lui Miron Costin este transcris integral.

trasat doar chenarul. Între liniile verticale din partea stîngă a acestuia este notat, cu cifre arabe, anul 1790, urmat de un mic desen și de o semnătură în criptogramă, care ar putea fi citită atît *Darie*, cît și *Iordache* (vezi anexa 6). Copistul acestei secțiuni, transcriind, probabil, simultan cu primul copist, a numerotat filele de la 1 la 212. Dintre acestea lipsesc filele 30 și 31, iar cifra 197 a fost omisă la numerotare. Deci, a doua secțiune a manuscrisului are numai 209 file. Filele 26 și 27 au fost intercalate, probabil din neglijența celui care a recondiționat volumul, între filele 119 și 120 (p. 348-353), iar fila 63 este numerotată cu cifrele **nr** în loc de **gr**.

Așadar, Ms. BCUT are, în total, 268 de file, adică 536 de pagini.

Fragmentele din letopisețele celor trei cronicari sînt reproduse, cu destulă fidelitate, după compilația de cronici moldovenești din 1726. Comparîndu-le cu textele corespunzătoare din edițiile recente ale operelor cărturarilor respectivi, am constatat că fragmentul din letopisețul lui Nicolae Costin este aproape identic cu cel folosit de Ioan Șt. Petre⁹ și de Gabriel Ștrempel¹⁰, în vreme ce fragmentele din cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin coincid numai parțial cu textele din edițiile critice întocmite pînă acum¹¹, întrucît editorii au utilizat, în afara manuscrisului de bază, și alte copii ale cronicilor respective. În chip firesc, copiiștii manuscrisului de care ne ocupăm au transcris cîte o singură variantă a letopisețelor cronicarilor moldoveni, din care unele pasaje lipsesc ori sînt redată în rezumat.

Numele celor care au copiat acest miscelaneu nu poate fi stabilit cu precizie. Chiar dacă transcrierea primei secțiuni a manuscrisului ar putea fi pusă pe seama celui care menționează, la p. 118, că „ S-au scris de Ștefan Sîncè” (vezi anexa 5), nu este foarte sigur că acesta ar fi adevăratul nume al celui care a transcris textul. Între copiiștii români de pînă la 1800 nu este consemnat nici unul cu acest nume, în schimb apare, de patru ori, numele copistului moldovean *Ștefan Sîrce*, a cărui iscălitură o găsim pe manuscrisele nr. 115, 25, 239 și 338, păstrate la B.A.R.¹². Pe trei dintre acestea se află inscripții care atestă că el este cel care le-a copiat, urmate de semnătura sa, în criptogramă¹³, iar pe unul¹⁴ găsim însemnarea unde mărturisește

⁹ Vezi Petre, 1942, p. 47-452.

¹⁰ Vezi Ștrempel, 2003, p.430-691.

¹¹ Vezi Giurescu, 1939, p. 123-185; Panaitescu, 1958 a, p. 172-225; Panaitescu, 1958 b, p. 41-201; Ștrempel, 2003, p. 113-169 ș.a. Doar în ediția de popularizare întocmită de Ioan Șt. Petre (vezi Petre, 1943, p.57-178), găsim un text similar cu cel din manuscris, întrucît editorul s-a folosit de ms. nr. 2601 de la B.A.R., utilizat, ca text de baza, și de P.P. Panaitescu, pe care l-a comparat, însă, cu ms. nr. 115, din care a preluat titlurile capitolelor 5-22, pentru primele patru capitole folosindu-se de ms. nr. 4456. Cu excepția titlurilor, care nu apar decît în Ms. nr. 115, textul cronicii lui Miron Costin este aproape identic în cele două variante, prima, cea din 1710, aparținînd lui Axinte Uricariul, iar cea din 1726, lui Gligoraș, fiul lui Vasilie Uricariul.

¹² Ștrempel, 1959, p.228-230; vezi și *Însemnări*, II, 2008, p. 387, 428, 434, 438, 450, 497.

¹³ „Slavă unuia în Troiță proslăvit Dumnezeu, carele mi-au ajutat după început de am văzut și sfîrșitul. 1784, ghenarie 26. De bine voitori a iubitului cetitori, eu Ștefan Sîrce, carele am scris. Ștefan Sîrce [în criptogramă, n.n.]” (Ms. 338, f. 255v; vezi și Ștrempel, 1959, p. 229;

că a făcut trei copii după manuscrisul respectiv (v. supra). Interesant este faptul că pe două dintre copii (Ms. nr. 25 și Ms. nr.239) Ștefan Stîrce semnează numai în criptogramă, iar pe Ms. nr. 338, sub numele scris lizibil apare semnătura în criptogramă, făcută cu altă pană și cu alt fel de cerneală neagră decît cele utilizate la scrierea lizibilă a numelui respectiv și a întregului text. În manuscrisul de la BCUT nu există nici o semnătură în criptogramă pentru numele *Ștefan Stîncè*.

Faptul că cele trei manuscrise de la B.A.R. (nr. 25, 239, 338) și prima parte a textului de la BCUT sînt scrise cu o caligrafie asemănătoare, dar nu identică, ne face să credem că au fost transcrise de scribi diferiți, proveniți, însă, din aceeași școală de caligrafi. Probabil că cel care menționează în Ms. BCUT, la p. 118, numele *Ștefan Stîncè* a scris greșit numele copistului „oficial”, care putea fi *Ștefan Stîrce*, a cărui iscălitură, în criptogramă, ar fi putut să apară pe ultima filă a textului, dacă s-ar fi păstrat. Plauzibilă ar putea fi și ipoteza că primul copist a transcris fragmentul inițial din *Letopisețul* lui Nicolae Costin după o copie care purta numele lui Ștefan Stîrce, pe care l-a scris incorect.

Chiar dacă nu putem afirma cu certitudine că primul copist al manuscrisului de la Timișoara se numea, de fapt, *Stîrce* nu *Stîncè*, credem că, ținînd cont de evidenta asemănare formală dintre cele două nume, dar mai ales de certa descendență comună și înfățișarea aproape identică a Ms. nr. 338, atribuit, fără rezerve, lui Ștefan Stîrce, cu textul de care ne ocupăm, putem admite că moldoveanul Ștefan Stîrce a fost implicat în apariția acestei scrieri, care este una dintre cele trei copii despre care el spune că le-a făcut după miscelaneul din 1726.

Despre al doilea copist, care a transcris cea mai mare parte a Ms. BCUT (de la p. 119 la p. 536), nu avem nici o informație. E posibil ca acesta să se fi iscălit pe ultima filă a manuscrisului, care, însă, nu s-a păstrat. Numărul 1790, scris cu cifre arabe, și semnătura în criptogramă de la p. 390 nu par să aibă vreo legătură cu el, pentru că sînt scrise de altă mîină și cu altă pană. Dacă descifrarea criptogramei pe care o propunem (v. supra) este corectă, atunci ar putea fi vorba de boierul nemțean Darie Iordache, biv vel paharnic, care, pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, citea și își procura cărți variate ca tematică¹⁵.

Data la care s-a executat copia manuscrisului de la BCUT poate fi stabilită cu mai multă precizie, chiar dacă în text nu găsim nici o consemnare explicită în acest sens. Pe foaia de titlu, deși se menționează: „în anii de la Adam” și „în anii de la

Ștrempel, 1978, p. 98); „De bine voitoriu a iubitului cetitoriu, eu Ștefan Stîrce am scris. 1787 ghenarie 27, Ștefan Stîrce [în criptogramă, n.n.]” (Ms. 25, f.269-270; vezi și Ștrempel, 1959, p.229); „S-au scris de mine, carele sint iscălit mai gios. 1791, ghenarie 16. Ștefan Stîrce [în criptogramă, n.n.]” (Ms. 239, f. 230; vezi și Ștrempel, 1959, p. 230; id., 1978, p.67).

¹⁴ Ms. nr. 115, fila 208v ; vezi și Ștrempel, 1978, p.39.

¹⁵ Iată numai cîteva dintre acestea, păstrate în colecțiile B.A.R. : *Întîmplările lui Telemah, fiul lui Odiseus*, 1772 (ms. nr. 342), *Istoria lui Alfidalis și a Zelidiei*, 1783 (ms. nr. 343), *Taina francmasonilor*, 1787 (ms. nr. 451), vezi Ștrempel, 1978, p.93 și 115; *Însemnări*, II, 2008, p. 209, 222, 294, 370, 459.

zidirea lumii, văleat”, nu se dă nici o cifră (v. supra). Dacă ținem seama de precizarea făcută de cel care a scris-o, conform căreia „acest letopiseț [...] l-au făcut cu toată cheltuiala dum<n>ii sale Constantin vodă [...], în zilele preluminatului și preînălțatului domn Ion Alexandru Constandin voivod, a doile an a înălțimii domnii a mării sale” (vezi anexa nr. 1), e posibil ca textul să fi fost copiat în anul 1783, al doilea an al domniei lui Alexandru I, fiul lui Constantin Mavrocordat, care a domnit în Moldova între 1782 și 1785¹⁶. Constantin vodă, cel care a suportat cheltuielile executării manuscrisului, ar putea fi Constantin Mavrocordat, care a domnit, alternativ, în Țara Românească și în Moldova, între anii 1730 și 1769, sau, mai probabil, domnitorul Constantin Moruzi, care a domnit în Moldova între anii 1777 și 1782. Înainte de a fi investit ca domn al Moldovei, acesta din urmă a fost dragoman la Poartă, ceea ce înseamnă că, ajungând pe tronul Moldovei, a vrut să cunoască istoria țării pe care o conducea, de aceea a comandat și a finanțat o copie a cronicilor moldovenești, care se afla în lucru cu un an înainte de a fi scos din domnie.

O indicație mai sigură găsim, însă, la p. 318, unde al doilea copist notează, pe marginea din stânga a filei 104v (numerotarea originală), „1781, avgust 15” (v. anexa nr. 3). Copistul Ștefan Stîncè [Stîrce] nu face nici o mențiune cronologică privind momentul în care și-a încheiat sarcina de copiere a primei părți din cronica lui Nicolae Costin (v. anexa nr. 5), iar al doilea copist e posibil să fi făcut o precizare în acest sens pe ultima filă a textului pe care l-a transcris, dar care, din nefericire, a fost distrusă.

Anul 1790, scris cu cifre arabe la p. 390, singurul număr notat astfel în tot manuscrisul, nu poate marca încheierea transcrierii fragmentelor din cronicile lui Nicolae Costin și Gr. Ureche, pentru că ar fi greu de acceptat că această operațiune, reprezentînd copierea a 72 de pagini, ar fi durat nouă ani, dacă ținem cont de data menționată de al doilea copist la p. 318. Mai degrabă, credem că este vorba de anul în care volumul a ajuns în biblioteca boierului Darie Iordache (v. supra). O însemnare, făcută pe interiorul primei coperte¹⁷, atestă faptul că volumul se afla, probabil, în casa marelui vistiernic Radu la data înscăunării grecului Nicolae Mavrogheni (domn al Țării Românești între 1786 și 1790), pe care boierii munteni l-au primit și l-au tratat cu ostilitate pînă la mazilire¹⁸.

În concluzie, credem că această compilație de cronicile moldovenești era în lucru la 15 august 1781 și a fost realizată cel mult pînă în anul 1783, deci cu un an înainte de terminarea copiei făcute de Ștefan Stîrce în 1784 (v. supra), aflată azi la Biblioteca Academiei Române sub nr. 338.

¹⁶Datele privitoare la domnia fanarioți sînt preluate din Țipău, 2008.

¹⁷ „Radu vel vistiernic. Io Nicolaiu Mavro<gh>eni, domn a toată Țara Muntenească, încă fiind și serascher peste toți pașii dupe la cetățile duse în laturi, ce sînt pe la sulgiuri (?) [greu lizibil, n.n.] i proci; și mare pagubă au fost Țării Muntenești”. În apropierea acestei inscripții este notat, cu cifre arabe, de aceeași mînă și cu aceeași pană, anul 1786 și cuvîntul *Roku*, probabil un nume, scris cu alfabet latin.

¹⁸ Cf. Țipău, 2008, p. 136-142.

Despre locul unde s-a făcut copia miscelaneului de cronici de la BCUT nu avem nici o indicație expresă pe manuscris. Putem admite, însă, că textul a fost transcris de copiiști moldoveni, la Iași ori în altă parte a Moldovei. Dacă primul copist este Ștefan Știrce, atunci originea lui moldoveană este sigură¹⁹. Apoi, textul a fost copiat după o compilație de cronici datorată moldoveanului Gligoraș sin Vasile Uricariul (vezi supra), care a retranscris-o de cel puțin patru ori²⁰. Copia ajunsă la Timișoara a fost executată din porunca și pe cheltuiala unui domnitor moldovean: Constantin Mavrocordat sau Constantin Moruzi și s-a încheiat în vremea lui Ion Alexandru Costandin vodă, domn al Moldovei între 1782 și 1785 (vezi supra). Însemnarea care atestă prezența textului în Muntenia pe la 1786 (vezi supra, nota 17) confirmă doar faptul că, în epoca veche, și cartea manuscrisă avea o largă circulație în spațiul românesc.

Limba textului ne oferă, de asemenea, argumente importante în favoarea ipotezei exprimate mai sus, chiar dacă normele variantei literare în care a fost scris nu mai coincid integral cu cele din vremea lui Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin. La aproape un secol de la înlocuirea slavonei cu româna ca limbă de cult și administrativă în țările române, tendința de unificare a vechilor variante literare, materializată, pe la 1750, prin generalizarea variantei literare muntene în cărțile tipărite²¹, se poate constata și în manuscrise. Chiar dacă tipăriturile, în majoritate absolută scrieri bisericești, imprimate în Muntenia, în Moldova sau în Transilvania de tipografii muntene, aveau o largă circulație în spațiul ortodox și greco-catolic românesc, cărțile manuscrise, de regulă scrieri laice, erau mai multe, ca număr de titluri, și mai variate ca tematică²². Între acestea, scrierile istorice, îndeosebi compilațiile de cronici, ocupă un loc aparte, fiind solicitate mai cu seamă de către domnii fanarioți și de unii dintre boierii veniți odată cu ei în Principate. Necunoscând bine istoria românilor, aceștia aveau nevoie de informații cât mai precise în această privință, pe care nu le puteau obține decât din letopisețele marilor cronicari moldoveni și muntene. E foarte posibil ca unii copiiști să-i fi urmat la București și la Iași, ca și tipografii, pe domnitorii fanarioți, care domneau alternativ în Țara Românească și în Moldova²³.

Prestigiul cărților bisericești tipărite, utilizate nu numai pentru oficierea cultului creștin, ci și ca texte de lectură sau ca manuale în școlile bisericești, unde învățau, de cele mai multe ori, și viitorii scribi, a impus varianta munteană ca model

¹⁹ Ștrempel, 1959, p.228-230, îl menționează între copiiștii moldoveni; vezi și *Însemnări*, II, 2008, loc. cit.

²⁰ Vezi Ștrempel, 1959, p. 90-91.

²¹ În legătură cu acest subiect, vezi, îndeosebi, Ivănescu, 1948, p. 135-139; id., 1980, p. 606-620; Gheție, 1971, p. 113-124; id., 1975, p.377-430; id., 1987, p. 399-407; id., 2000, p. 91-111; Ursu, 1985, p.520-531.

²² Vezi Zgraon, 2000, p. 133.

²³ Un exemplu de notorietate în acest sens este Constantin Mavrocordat, care, între 1730 și 1769, a domnit de șase ori în Țara Românească și de patru ori în Moldova.

de exprimare îngrijită pentru toți românii știutori de carte. Chiar dacă a mai trecut aproape un secol pînă la realizarea limbii române literare unice și unitare, în manuscrisele moldovenești și transilvănene de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea se observă o tendință clară de abandonare a unora dintre normele specifice variantelor literare de tip nordic. Totuși, se mai păstrează cîteva particularități lingvistice, care diferențiază textele moldovenești de cele muntenești²⁴, pe baza cărora putem să localizăm cu destulă exactitate manuscrisele românești din această perioadă. Desigur, s-ar putea face obiecția că, cel puțin în cazul copiilor făcute după texte moldovenești din secolul al XVII-lea sau din prima jumătate a veacului următor, scribii ar fi reprodus, mai mult sau mai puțin consecvent, normele vechilor variante literare de tip nordic. Faptul că există norme păstrate cu mare consecvență, în vreme ce altele sînt utilizate prin alternanță cu cele de tip sudic ori au fost abandonate în favoarea celor muntenești, situație pe care o găsim și în manuscrisele originale²⁵ nu numai în copii, ne îngăduie să admitem că atît în Moldova, cît și în Transilvania s-au menținut, pînă pe la 1880, variante specifice de exprimare îngrijită, mai puțin individualizate, înșă, decît vechile variante literare.

Limba manuscrisului de la BCUT oferă suficiente fapte ilustrative în acest sens. Iată numai cîteva exemple:

1. africata prepalatală **ǵ** (< lat. *j + o, u*) se păstrează, în tot textul, ca normă generală: *agiunge* (p. 33), *agiutoriu* (p.188), *gioi* (p.133), *gios* (p. 327), *giudecată* (p.25), *giudeț* (p. 24), *giumătate* (p. 123), *să încungiure* (p. 336) etc.;

2. africata dentală sonoră **dz** (< lat. *d + e, i*) nu apare în textul transcris de primul copist, slova **s** fiind utilizată de acesta numai pentru a nota cifra **6**, înșă la al doilea copist apare frecvent, în alternanță cu **z**, chiar și în cuvinte care nu provin din latină: *astădzi* (p. 244), *aședzămînturi* (p. 210), *cădzut* (p.256), *cniadzul* (p.203), *nedzăbovind* (p. 258), *padza*(p.492), *vădzînd* (p. 492), *dzice* (p.240) etc.; *căzut* (p.257), *Dumnezeu* (p. 143), *văzînd* (p. 492), *zic* (p. 224) etc.;

3. labiodentala **f** urmată de iot nu apare niciodată în varianta palatalizată **h**’;

4. velarizarea vocalelor anterioare **e** și **i** după consoanele, rostite dur, **s, z, ț, dz, ș, j, p, b, m** apare inconsecvent, alternanțele **e / ă, i / î** și **ea / a** găsindu-se frecvent în cuvinte din aceeași propoziție sau frază : *așăzarea* (p. 78), *dzîlile* (p. 133), *împărăție* (p. 402), *înțăleg* (p.225), *înzăstrat* (p. 133), *leșăști* (p. 122), *să margă* (p.477), *sosît* (p. 397) , *să știrbască* (p.123), *tocmală* (p. 290); *Gălați* (p. 78), *înșelați* (p. 122), *dzice* (p. 122), *mersu* (p. 507) etc.

5. **e** aton, medial sau final, alternează cu **i** , dar este preferat, mai cu seamă la sfîrșit de cuvînt : *apile* (p. 178), *căpitenii* (p. 139), *dodiială* (p. 420), *ficiorii* (p. 157), *au pribigît* (p. 239); *anume* (p.239), *feciorul* (p. 157), *sale* (p. 179), *solie* (p.269), *au venit* (p.166) etc.;

²⁴ Vezi Zgraon, p. 133-151.

²⁵ *Ibidem*, p. 137-149.

6. diftongul *-ga*, în poziție finală, este înlocuit uneori cu *-e* (e): s-ar *căde* (p. 392), nu-i *pute* opri (p. 389) etc.;

7. sporadic, *ă* protonic > *a*: s-au *așazat* (p. 389);

8. *r* muiat în poziție finală este majoritar în cuvinte de tipul *cetitoriu* (p. 392);

9. articolul genitival invariabil *a* este concurat de formele variabile din variantele literare de tip sudic: *a doile mistru a crijacilor* (p. 142), *al pătrăle* (p.135), *al treisprędzăcile mistru* (p. 145) etc.;

10. adverbul *acmu*, specific variantelor nordice, este uzual și în acest manuscris.

Desigur, în textul cercetat se mai găsesc și alte fapte de limbă de tip nordic, care ar putea fi invocate pentru susținerea ipotezei ca Ms. BCUT a fost copiat în Moldova. Întrucât nu ne-am propus să facem aici o cercetare mai dezvoltată a limbii acestei scrieri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, considerăm că fenomenele enumerate mai sus sînt suficiente pentru a admite originea moldovenească a textului respectiv. Fără îndoială, o asemenea investigație, făcută prin raportare la limba tuturor celorlalte compilații de cronică din aceeași familie, ar putea să aducă informații și să genereze idei foarte utile pentru cunoașterea structurii și a evoluției variantelor literare românești de la biruința deplină a scrisului în limba română pînă la triumful românei literare moderne, unice și unitare, adică de la 1700 pînă pe la 1880.

În concluzie, miscelaneul de cronică moldovenești achiziționat de Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” din Timișoara în urmă cu nouă ani, de la un anticariat din București, este nu numai o valoroasă piesă de patrimoniu cultural, ci și un document important pentru istoria scrisului românesc, nesemnlat pînă acum.

Bibliografie

1. Izvoare

Ms. BCUT = *Miscelaneu de cronică moldovenești*, cca. 1781, manuscris aflat la Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” din Timișoara, sectorul Colecții speciale.

Ms. nr. 25 = *Istoria lui Tarlo*, 1786, manuscris aflat la Bibliotecă Academiei Române.

Ms. nr. 115 = *Miscelaneu de cronică moldovenești*, 1726, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

Ms. nr. 239 = *Miscelaneu de cronică*, 1791, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

Ms. nr. 240 = *Cronici moldovenești*, 1803, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

Ms. nr. 338 = *Cronici moldovenești*, 1784, manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române.

2. Studii

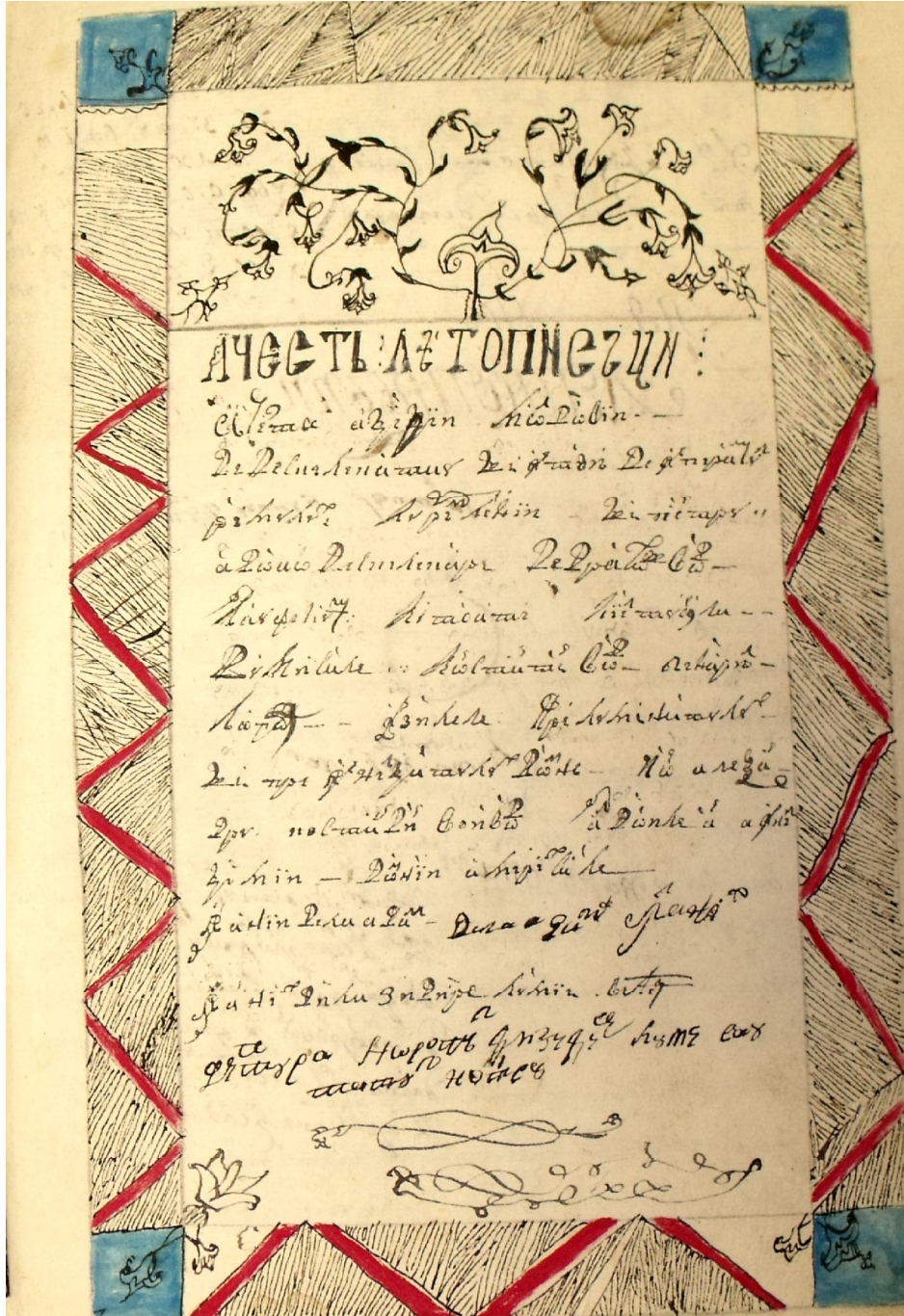
Crăciun – Ilieș, 1963 = I. Crăciun - A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronică interne, sec. XV-XVIII, privind istoria României*, [București], EA, 1963.

Gheție, 1971 = Ion Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în „Limba română”, XX, 1971.

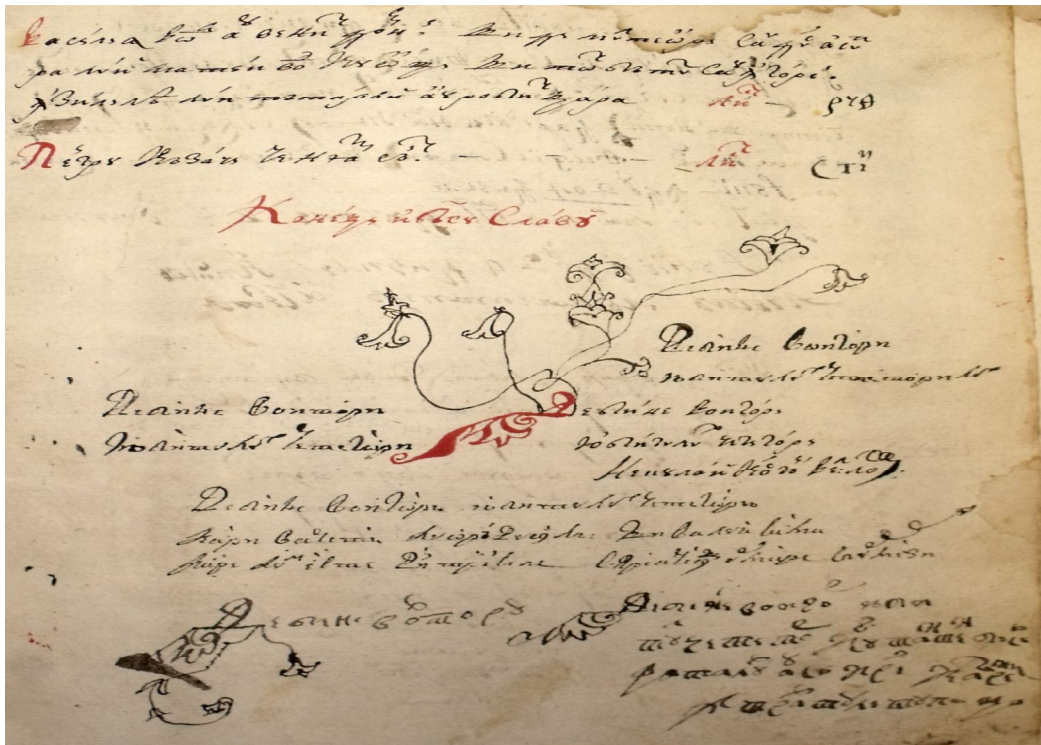
- Gheție, 1975 = *Baza dialectală a românei literare*, București, EA, 1975.
- Gheție, 1987 = Ion Gheție, *Din nou despre „momentul 1750 în procesul de unificare a românei literare*, în „Limba română”, XXXVI, 1987.
- Gheție, 2000 = Ion Gheție, *Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare*, în *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea*, coordonatori I. Gheție și Gh. Chivu, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000, p. 91-111.
- Gheție – Chivu, 2000 = *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea*, coordonatori Ion Gheție și Gheorghe Chivu, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000.
- Giurescu, 1939 = *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595)*, întocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul, ediție comentată de Constantin C. Giurescu, ediția a doua, revăzută și adăogită, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1939
- Ivănescu, 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948 (extras din BIFR, vol. XI-XII, 1944-1945).
- Ivănescu, 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- Însemnări, II, 2008 = *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. II (1751 – 1795), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008.
- Panaiteșcu, 1958 a = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaiteșcu, ediția a II-a revăzută, [București, 1958].
- Panaiteșcu, 1958 b = Miron Costin, *Opere*, Ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaiteșcu, [București], ESPLA, 1958.
- Petre, 1942 = Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, Ediție cu o introducere de Ioan Șt. Petre, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.
- Petre, 1943 = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție comentată, cu introducere, glosar și indice de Ioan Șt. Petre, București, Cugetarea – Georgescu Delafras, 1943.
- Petre, s.a. = Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin. Vieța și opera*, București, „Tiparul Românesc, s.a.
- Ștrempel, 1959 = Gabriel Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol.I, [București], EA, 1959.
- Ștrempel, 1978 = Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R., 1 – 1600, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Ștrempel, 2003 = *Marii cronicari ai Moldovei: Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce*, Ediție, studiu introductiv, glosare, repere istorico-literare de Gabriel Ștrempel, București, Editura Academiei Române – Univers Enciclopedic, București, 2003.
- Țipău, 2008 = Mihai Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*, ediția a II-a, 2008.
- Ursu, 1985 = N. A. Ursu, *Cu privire la „momentul 1750” în dezvoltarea limbii române literare*, în „Limba română”, XXXIV, 1985.
- Zgraon, 2000 = Florentina Zgraon, *Normele limbii literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)*, în vol. *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea*, coordonatori I. Gheție și Gh. Chivu, [Cluj-Napoca], Clusium, 2000, p. 112-152.

A N E X E

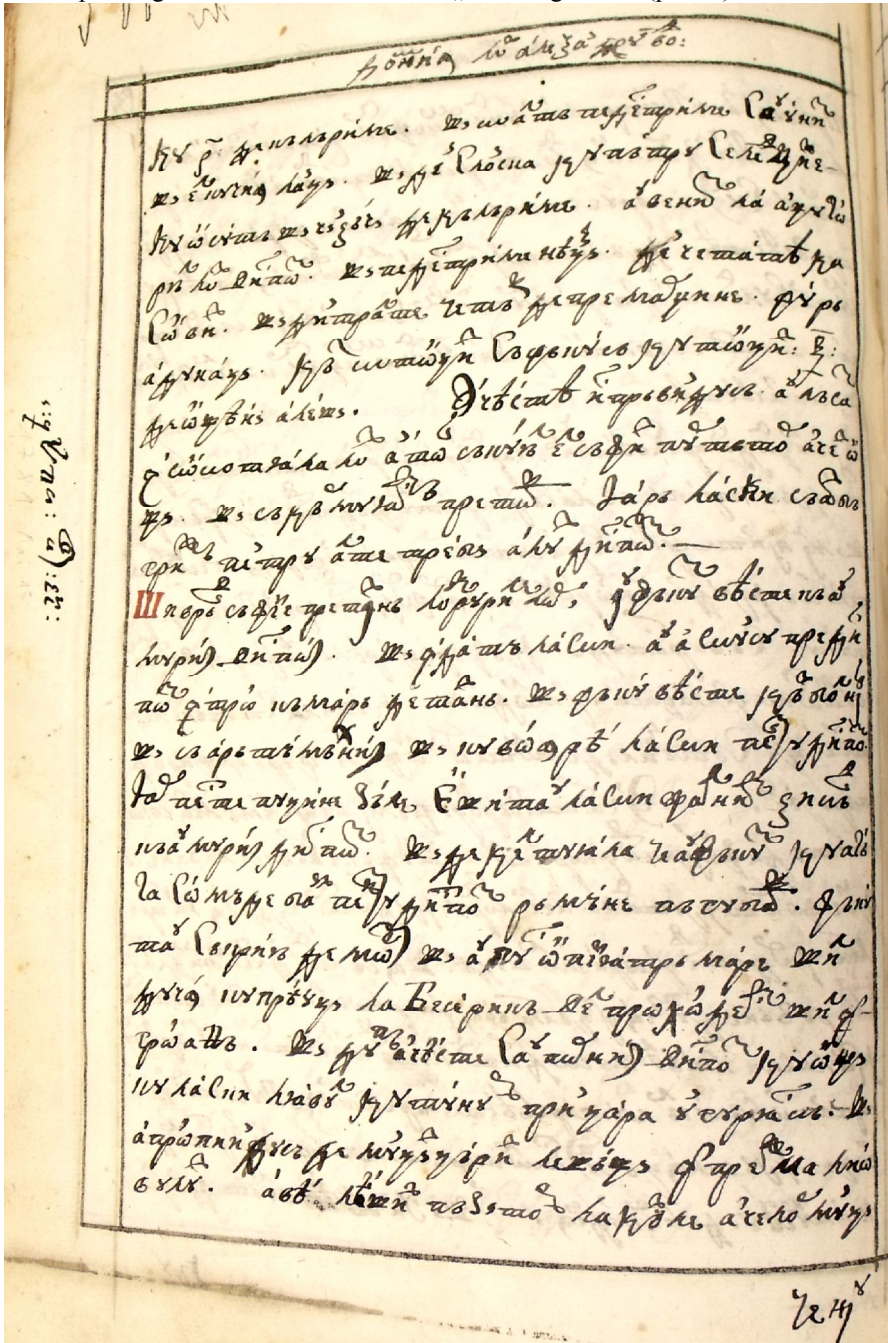
1. Foaia de titlu a Ms. BCUT (p. 9)

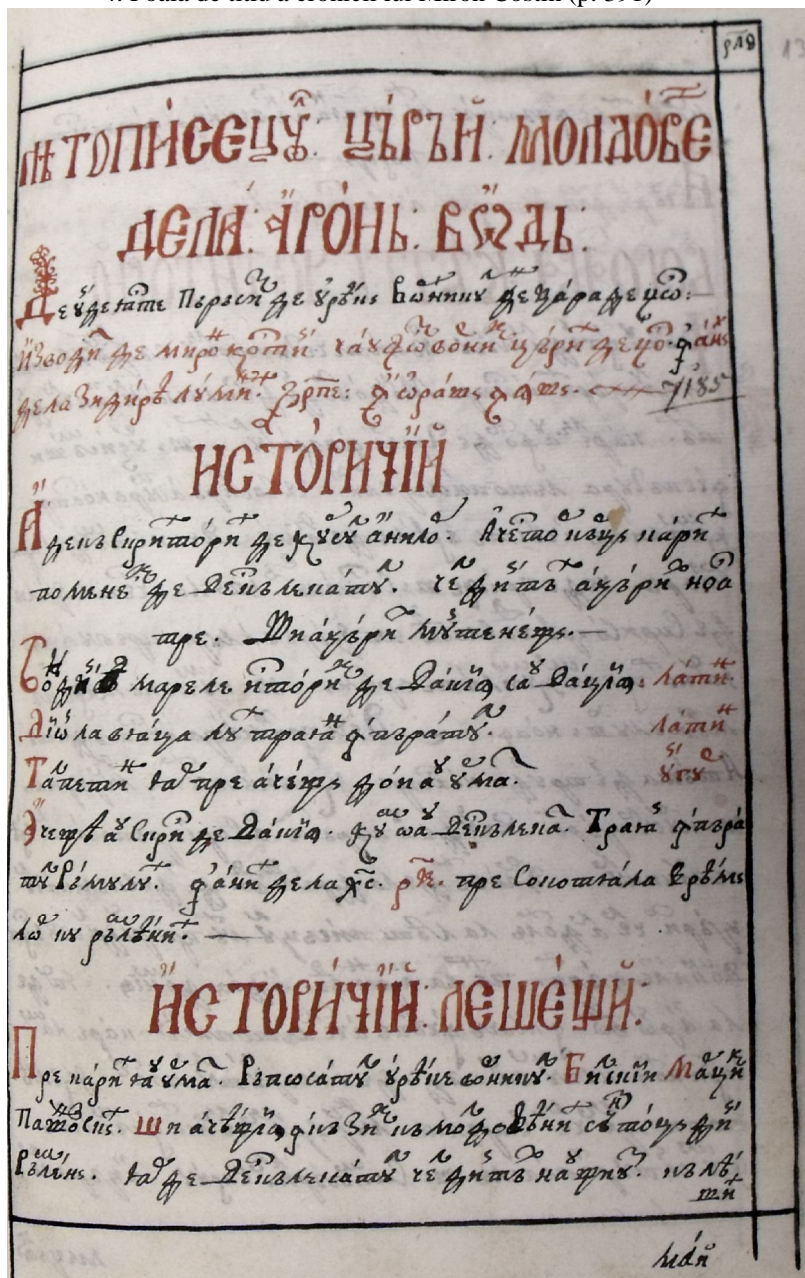
2. Ultima filă a sumarului (p. 7), care conține și două însemnări, făcute de mâini diferite

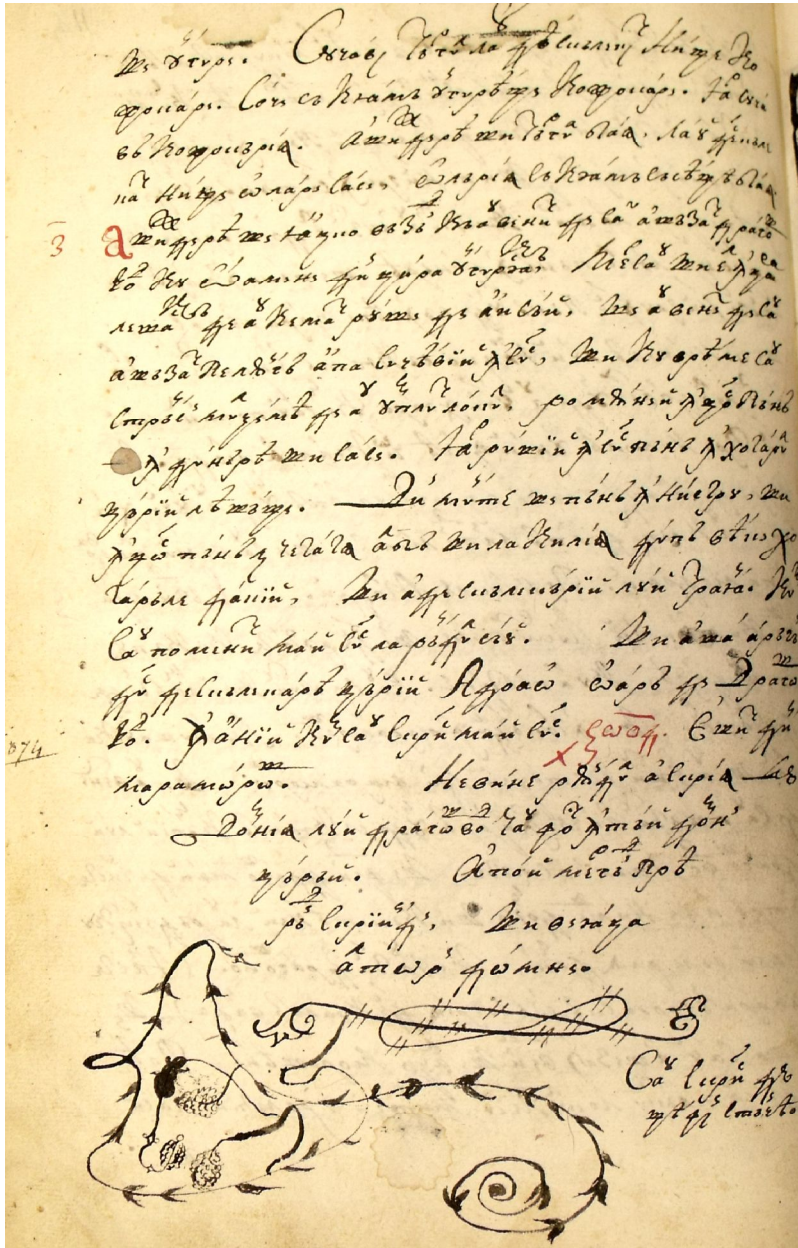
3. Fila pe marginea căreia este scrisă data „1781 avgust 15” (p. 318)

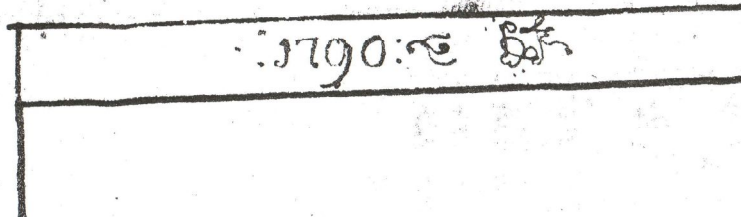
4. Foaia de titlu a cronicii lui Miron Costin (p. 391)

5. Ultima filă transcrisă de primul copist, cu semnătura Ștefan Stîncè [Sîrce] (p. 118)

6. Cifra 1790 și criptograma de la pagina 390

7. Prima filă din Letopisețul Țării Moldovei de Nicolae Costin (p. 11)

8. Prima filă transcrisă de al doilea copist

